

Att läsa dramatik

En introduktion till att läsa dramatik i undervisningen på högstadiet och gymnasiet

Centrum för dramatik

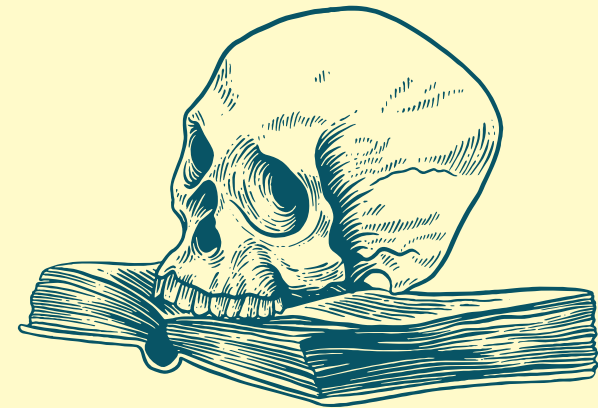
DramaDirekt

Vad är dramatik?

Ordet *dramatik*, i den här handledningen syftar på en nedskriven pjäs. Den som skrivit pjäsen kallas dramatiker. Att *spela teater* uppstår när en pjäs gestaltas av skådespelare på en scen. En pjäs som blir teater är en uppsättning av texten och varje enskilt spelat tillfälle av uppsättningen är en föreställning. Men sedan, när ljuset gått ner – eller innan, eller efter så går det att bekanta sig med en pjäs – med historien och dess karaktärer. Precis som prosa och poesi är också dramatik en litterär genre. Gemensamt bygger de på berättande, perspektiv och historier som läsaren kan ta del av. Skillnaden är textens form där berättandet i dramatiken sker genom replikskiften, alltså de ord och meningar som de olika karaktärerna säger. Det handlar om att finna den röda tråden i vad som egentligen sägs (undertexten) och på så vis hitta fram till handlingen, men också till pjäsens tema satt i ett större sammanhang.

Denna handledning riktar sig till dig som lärare eller pedagog med syftet att inspirera och underlätta i arbetet med att lära om och läsa dramatik i undervisningen, utan att pjäserna behöver spelas upp.

Fokus ligger på läsning, analys och samtal, inte på teaterproduktion.

Handledningen följs av **Lilla Dramatikskolan** som är en kort sammanfattning av den västerländska dramatikers historia och som kan användas som stöd i undervisningen och arbetet med att sätta in pjäsen i sin rätta historiska kontext. I denna del följer även tips på dramatiker och pjäser som knyter an till en viss period samt en liten ordlista.

Dramatik i undervisningen

Att jobba med dramatik i undervisningen ger eleverna tillgång till språkliga och kulturella kunskaper. Dramatik ger precis som prosa och poesi en tillgång till historier som kan skapa meningsfulla sammanhang för elevernas personliga utveckling och en djupare förståelse för världen vi lever i.

Moderna och samtida pjäser delar med sig av perspektiv och ger en röst åt det samhälle som vi lever i just nu. Medan äldre pjäser ger tillgång till olika mänskliga och samhällsliga perspektiv genom historien.

Genom att följa flera karaktärer i en och samma berättelse tränas eleverna i att tolka andras tankar, känslor och motiv. Något som ger verktyg för att stärka identifikation, samarbete och empati.

Dramatik går att använda på olika sätt i undervisningen och en pjäs kan också användas på olika sätt utifrån sin struktur. Pjäser som är uppbyggda med kortare repliker kan upplevas som enklare att läsa för elever som har svårt att ta till sig en längre text. Samtidigt som texter som är skrivna med längre monologer och versmått (antiken, Shakespeare) kan vara en utmaning och skapar utrymme för reflektion kring språk och form.

Arbetet med en pjäs kan också ske inom olika ämnen som att kombinera svenska med historia, samhällskunskap, kulturhistoria eller svenska som andraspråk. Pjäser med versmått kan också vara en del av musikundervisningen och ett utforskande av rytm och ton i texten. Det dramaturgiska berättandet med begrepp som anslag, konflikt, vändpunkt och upplösning, har en naturlig koppling till elevernas vardag. Via filmer, serier, musik men framför allt via sociala medier är unga idag ständigt präglade av denna berättarstruktur.

Genom att lära sig grunderna i dramaturgi får eleverna verktyg att förstå, tolka och kritiskt granska de berättelser de möter i sin omvärld, vilket också stärker deras mediekritiska förmåga.

Förslag på upplägg vid läsning av dramatik

INNAN LÄSNINGEN

Sätt pjäsen i sitt sammanhang, sin kontext och berätta för eleverna vad den heter och vem dramatiker är som har skrivit den. Om det är en dramatiker som inte är samtida kan det vara en fördel att veta när och var hen levde i världen då pjäsens innehåll och uppbyggnad ofta speglar dramatikers samtida samhälle.

Det kan också vara bra att berätta vilken form texten har, om det är en monolog eller om det är en pjäs uppbyggd på dialog mellan olika karaktärer. Gå även igenom begrepp som är typiska för dramatik och pjäser, såsom monolog, dialog, scenanvisningar, scener, akter och även pausens betydelse i en text.

FRÅGOR TILL ELEVERNA:

Vad är en pjäs (dramatik)? Vet du någonting om hur texten kan vara uppbyggd?

Har du varit på en teaterföreställning någon gång?

UNDER LÄSNINGEN

Dela ut frågor till eleverna som de kan fundera över och svara på under läsningen.

FRÅGOR TILL ELEVERNA:

På vilket sätt skiljer sig den dramatiska texten (pjästexten) i uppbyggnad, jämfört med den du läser i ex. en roman?

Vad tror du denna pjäs handlar om?

Vilka scener i pjäsen tycker du är extra viktiga och varför?

Vad är en scenanvisning och vad berättar den för läsaren?

EFTER LÄSNINGEN

Analys och reflektion. Låt eleverna svara på frågorna individuellt eller i grupp.

FRÅGOR TILL ELEVERNA

Vad tror du är pjäsens tema och kan du koppla det till en samhällsfråga eller ett historiskt perspektiv?

Går det att identifiera en tydlig dramaturgisk kurva i pjäsen, alltså början, mitten och slut?

Förändras karaktärerna i pjäsen och är det någon av dem som förändras mer?

Hur var din upplevelse av att läsa en pjäs om du jämför med att läsa en roman?

Till din hjälp har du Lilla dramatiskolan som finns sist i denna korta handledning. Där kan du läsa om teaterns västerländska historia, från antiken till idag och finna en liten ordlista med de grundläggande termerna i en pjäs.

Om oss

DramaDirekt

DramaDirekt är en digital pjäsbank som grundades av Dramatikerförbundet 1997. Syftet är att bevara och sprida svensk samtida dramatik och översättningar av svensk dramatik. I arkivet på www.dramadirekt.se finns över 1400 titlar att söka bland och beställa via print- on-demand. Varje exemplar kostar 100 kronor och levereras med post inom en vecka.

I samband med Bokmässan 2025 ger **DramaDirekt** och **Novellix** en ask med tre korta samtidsdramer i fickformat. Med denna utgivning vill vi tillsammans tillgängliggöra dramatiken för nya läsare och visa på pjäsens kraft som litterär form.

Asken, som fått namnet **Det här är ett privat ögonblick**, innehåller följande tre pjäser:

Den älskade av Lisa Langseth

Sympati för djävulen av Lucas Svensson

Mira går genom rummen av Martina Montelius

Centrum för dramatik

Centrum för dramatik är en medlemsförening för yrkesverksamma manusförfattare, dramatiker och översättare av dramatik som skriver manus för filmer, teaterföreställningar, tv-serier, radiodramer och digitala spel.

De förmedlar aktiviteter inom dramatiskt berättande till bland annat skola, bibliotek och fritidsverksamhet samt driver nationella och regionala läs- och skrivfrämjande projekt där barn och unga ges likvärdiga möjligheter att berätta sin historia.

De arbetar också för att samtidsdramatiken ska ges en större plats på biblioteken genom läsecirklar, skrivworkshops och föreläsningar med dramatiker och manusförfattare.

Centrum för dramatik finansieras med verksamhetsstöd från Kulturrådet, Region Skåne, Region Stockholm, Västra Götalandsregionen samt genom projektstöd från bland annat Region Halland och Malmö stad.

Lilla dramatiskskolan

Dramatiken i en västerländsk historisk kontext

Hyllningen till Dionysos

När vi i västvärlden pratar om dramatikens ursprung, pekar vi ofta på det antika dramat i det antika Grekland där dramatiken började som en hyllningssång till guden Dionysos, vinets och extasens gud. Under dessa religiösa fester använde deltagarna trättformade masker, inte bara för att förstärka sina röster utan också för att visa olika karaktärer.

Skådespelen hölls på stora utomhusscener – amfiteatrar – som kunde rymma tusentals åskådare. Med tiden utvecklades sångerna: man lade till rörelser, dialoger och repliker, och så uppstod det vi idag kallar för drama – alltså teater i sin tidigaste form.

En av den tidens filosofer, Aristoteles försökte nagla fast hur ett idealiskt drama skulle vara uppbyggt i sina texter (Om diktkonsten & Poetiken). Han skrev, bland annat om tiden, rummets och handlingens enhet och menade att ett drama skulle utspela sig under ett dygn, på en plats och med en handling.

Tragedin – allvar och moral

I sina texter nämner Aristoteles främst tragedin och beskriver den som "en efterbildning av en allvarligt syftande, i sig avslutad handling av en viss utsträckning; på ett vackert språk".

De grekiska tragedierna handlade om mytologiska personer och berättelser som publiken redan kände till. Alla visste hur berättelsen skulle sluta – det var inte överraskningar som var poängen, utan hur vägen dit gestaltades.

En viktig del i tragedin var kören, som kommenterade handlingen och hjälpte till att föra berättelsen framåt. Rollfigurerna förde dialoger och monologer, medan kören gav publiken en sorts vägledning – lite som en berättarröst.

I dessa pjäser ställdes huvudkaraktären ofta inför ett moraliskt dilemma, ett svårt val. Ofta straffades de av gudarna om de gjorde fel. Dramatiken speglade dåtidens samhälle där gudarna hade en central roll. Syftet med tragedin var att publiken skulle reflektera över rätt och fel – och ta med sig moraliska lärdomar hem.

Kända verk: *Medea* av Euripides, *Kung Oidipus* av Sofokles, *Antigone* av Sofokles

Komedin – skratt, satir och lägre status

Till skillnad från tragedin hade komedin inte lika hög status i det antika Grekland. Den var lättsammare, ofta satirisk, och kunde driva med makthavare, kändisar och vardagliga problem. I *Om diktkonsten* beskriver filosofen Aristoteles komedin som "ett avbildande av människor som är sämre, men inte i alla avseenden usla utan endast i ett: de är löjliga."

Kända verk: *Lysistrate* (Aristofanes)

Kyrkan och dramatiken under medeltiden

Under medeltiden hade kyrkan stort inflytande över människors liv – även inom teatern. Dramatik blev ett viktigt sätt för kyrkan att sprida det kristna budskapet till människor, särskilt eftersom många inte kunde läsa. Genom olika typer av religiösa skådespel kunde det kristna budskapet spridas.

Moraliteter var pjäser som hade det tydliga budskapet: att visa vad som kunde hända om man inte levde enligt kristna värderingar.

Modaliteterna var ofta enkla i sin form och byggde på vardagliga och humoristiska situationer som publiken kunde känna igen sig i.

Tillbaka till antiken

Mellan århundradena 1400–1600 väcktes intresset på nytt för den antika kulturen. Och den klassiska dramatiken återupptäcktes och blev förebilder för att skapa ny dramatik. I Frankrike växte klassicismen fram med tydliga regler inspirerade av antikens dramer, medan det i andra delar av Europa utvecklades mer folkliga och fria teaterformer. I Storbritannien verkade under samma period en egensinnig dramatiker som bröt mot konventionerna och slutade som en av världens mest kända. Nämligen William Shakespeare, vars pjäser bröt mot antikens alla lagar om tiden, rummet och historiens helhet. I Shakespeares dramatik uppstod plötsligt parallella handlingar och karaktärerna kunde förflytta sig genom tid och rum.

Kända verk: *Hamlet & Stormen* (William Shakespeare)
Fedra (Jean Racine)

Realismen ca 1800-talet

Realismen i teaterhistorien skildrade de vardagliga händelserna. Under den här tidsperioden fungerade teatern som ett forum för att gestalta de hetaste vardagsfrågorna. Många av de mest aktuella samhällsfrågorna skildras också på scen som frågor om kvinnors situation, kärlek, jämställdhet och liknande.

Några av de mest kända dramatikerna under den här perioden i Norden var: August Strindberg, Anne Charlotte Leffler, Alfild Agrell, Victoria Benedictsson och Henrik Ibsen.

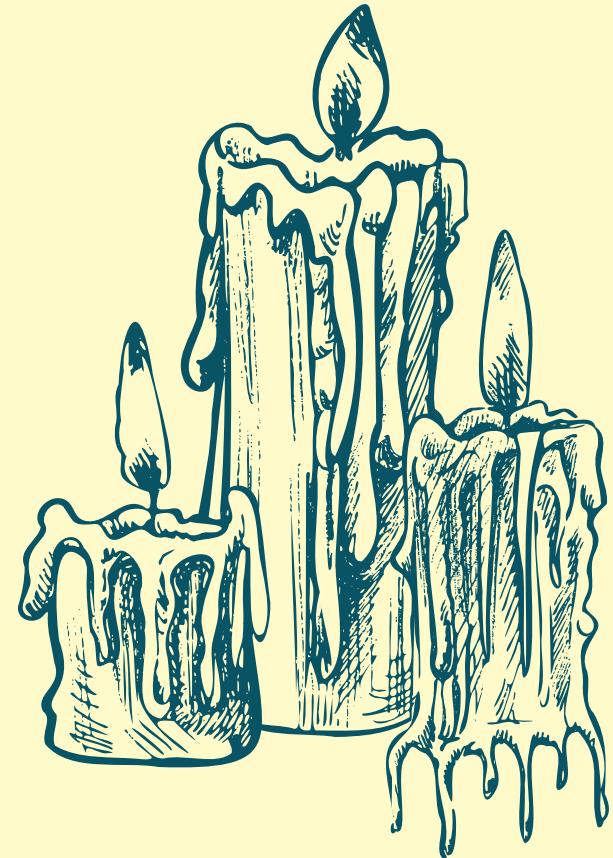
Kända verk: *Fröken Julie* (August Strindberg), *Sanna kvinnor* (Anne Charlotte Leffler), *Räddad* (Alfild Agrell), *I telefon* (Victoria Benedictsson/Ernst Ahlgren) och *Ett dockhem* (Henrik Ibsen).

Modernismen ca 1900–1950-talet

Under modernismen ville scenkonstnärerna göra revolt mot det som varit. Istället för att skildra vardagliga händelser började de experimentera allt mer med scenkonsten som form, till exempel genom att bryta pjäsen som illusion på olika sätt. Dramatikerns roll förändrades från att ha varit en berättare till att bli en samtalspartner som skapade inlägg i samhällsdebatten.

Några av de mest kända dramatikerna under den här perioden: Brita von Horn, Stig Dagerman och Bertolt Brecht.

Kända verk: *Kungens amour* (Brita von Horn, första pjäsen som sändes som radioteater, 1925), *Den dödsdömde* (Stig Dagerman), *Moder Courage och hennes barn* (Bertolt Brecht).

Politisk teater i Sverige

Under 1970-talet speglades dramatiken och teatern av förändringar i det svenska samhället. Vänsterrörelsen, miljörelsen och andra vågens feminism var starka och detta var även ämnen som visades på scen.

Unga skådespelare bildade fria teatergrupper där de kollektivt jobbade fram materialet om ämnen som berörde dem så som klasskamp, kvinnlig frigörelse och solidaritet. Målet var att nå ut till en annan publik, utanför institutionens scener. Några av de fria grupperna som jobbade med politisk teater var Nationalteatern, Fria Pro och Pistolteatern.

Barnteater – teater för barn

Barnteatern har genom alla årtionden präglats av synen på barn och barndomen. Det vill säga, den syn som varit aktuell just då.

Barnteatern har varit uppfostrande, uppsökande, för att roa, för att oroa samt till för att skapa samtal om svåra ämnen. Barnteatern som scenkonstform är betydligt yngre än teatern som scenkonstform.

Amatörteater

Redan de gamla grekerna sysslade med "amatörteater". Teater av folket för folket. Däremot härstammar begreppet amatörteater från mitten av 1900-talet. Idag rymmer flera scenkonstformer inom begreppet amatörteater, allt ifrån studentspex och lokalrevyer till kulturskolans och studieförbundens teaterverksamhet.

Postmodernismen

Den postmodernistiska teatern växte fram under slutet av 1900-talet och präglar i hög grad den scenkonst vi ser idag. Det som utmärker denna teaterform är ett ifrågasättande av traditionella berättartekniker och en nyfikenhet kring begrepp som sanning och identitet.

I dagens teaterarbete är det vanligt att föreställningar utvecklas genom en gemensam och utforskande process mellan regissör och skådespelare. Detta är en metod som kallas *devising*.

En annan vanlig arbetsform, som har rötter i teatrar som Unga Klara och Backa Teater, bygger på att regissören utgår från en specifik frågeställning, tillfrågar en utomstående referensgrupp och utifrån svaren formulerar ett manus.

Resultatet blir ofta en lekfull och experimentell teater där klassiska texter och uttryck blandas med samtida och nyskrivet material. Det finns inget krav på att berättelsen ska vara linjär, eller att skådespelarna ska hålla sig till en enda roll genom hela föreställningen. Istället är det vanligt att den fjärde väggen bryts och att publiken tilltalas direkt. Referenser till andra verk, kulturer och medier förekommer ofta, och syftet är snarare att väcka tankar än att förmedla ett entydigt budskap.

Liten dramatisk ordlista:

Akt: En akt är en större del av handlingen i en berättelse eller pjäs som består av flera scener och markerar ett viktigt skede i handlingens utveckling.

Devising: En arbetsform där regissör och skådespelare jobbar fram materialet för en föreställning tillsammans genom undersökande och workshops.

Dialog: Två karaktärer talar med varandra.

Dramatiker: den som skriver pjäsen, upphovspersonen.

Dramaturgi: strukturen i en pjäs, textens form.

Fjärde väggen: En tänkt vägg för skådespelarna mellan scenen och publiken. När den fjärde väggen finns i en uppsättning så spelar skådespelarna som att de inte finns en publik. Om den bryts är de helt medvetna om att publiken sitter där och kan även påtala det från scenen.

Föreställning: Varje enskilt tillfälle då uppsättningen av pjäsen spelas.

Karaktärer: De olika rollerna i en pjäs.

Komedi: En pjäs som har en lättsam och rolig handling med syfte att underhålla.

Monolog: En karaktär talar ensam.

Pjäsa: en dramatiskt skriven text som är tänkt att framföras av skådespelare på en scen, men som också går att läsa som litteratur.

Repliker: Det som sägs av de olika rollerna.

Scenanvisning: Det som beskriver vad som händer på scen, utöver replikerna. Kan vara något som karaktärerna gör, en paus, eller hur rummet ser ut.

Scen: En scenindelning är en uppdelning av pjäs eller en berättelse i tydliga avsnitt (scener) som visar var och när handlingen utspelar sig och vad som händer i varje del.

Käll och litteraturlista

Aristoteles (1961). Om diktkonsten: jämte den anonyma skriften Om den stora stilen. Stockholm: Natur och Kultur

Brockett, Oscar G. (2014). History of the theatre. 10th ed., New International ed. Harlow: Pearson

Hammergren, Lena (2004). Teater i Sverige. Hedemora: Gidlund

Hayman, Ronald (1989). How to read a play. London: Methuen Drama

Helander, Karin (1998). Från sagospel till barntragedi: pedagogik, förströelse och konst i 1900-talets svenska barnteater. Stockholm: Carlsson

Wirmark, Margareta (2000). Noras systrar: nordisk dramatik och teater 1879-99. Stockholm: Carlsson